

ЕКОНОМІЧНА ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

УДК 330.162; 338.43

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ І СТІЙКОСТІ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ТА ІНСТИТУЦІОНАЛЬНОГО СЕРЕДОВИЩА В НАПРЯМІ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

IMPROVING OF EFFICIENCY AND SUSTAINABILITY IN AGRICULTURE AND RURAL INSTITUTIONAL ENVIRONMENT IN THE DIRECTION OF INNOVATIVE ECONOMY

Однорог М.А.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант відділу теорії економіки і фінансів,
Науково-дослідний фінансовий інститут
ДНУ «Академія фінансового управління»
Міністерства фінансів України

Ключовою ідеєю статті є побудова ефективної системи соціально-економічного розвитку України на основі духовного стержня і творчої активізації сільського населення, щоб наша країна зайняла гідне місце у світовій суспільній системі, при цьому не залишаючись на периферії світової економіки. Ця система може бути побудована на засадах концепції людського й соціального капіталу і зосередження зусиль на її реалізації державними, громадськими та соціально-культурними інститутами в їх синергетичній взаємодії.

Ключові слова: сталий розвиток, сільське господарство, суспільні відносини, інституціональні перетворення, соціальний капітал, духовність, стержень народу, духовно-моральні цінності, інноваційна економіка.

Ключевой идеей статьи является построение эффективной системы социально-экономического развития Украины на основе духовного стержня и творческой активизации сельского населения, чтобы наша страна заняла достойное место в мировой общественной системе, при этом не оставаясь на периферии мировой экономики. Эта система может быть построена на основе концепции человеческого и социального капитала и сосредоточения усилий на ее реализации государственными, общественными и социально-культурными институтами в их синергетическом взаимодействии.

Ключевые слова: устойчивое развитие, сельское хозяйство, общественные отношения, институциональные преобразования, социальный капитал, духовность, стержень народа, духовно-нравственные ценности, инновационная экономика.

The key idea of the article is the idea of building an efficient system of socio-economic development of Ukraine on the basis of the spiritual core and creative revitalization of the rural population that our country has taken a worthy place in the global social system, while not remaining on the periphery of the world economy. This system can be built based on the concept of human and social capital and focus on its implementation in government, public and socio-cultural institutions in their synergetic interaction.

Key words: sustainability, agriculture, public relations, institutional transformations, social capital, spirituality, the core of the people, moral values, innovation economy.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Зміна світоглядних орієнтирів, постулатів і спонукань до практичної діяльності, яка відбувається в сучасному українському суспільстві та аграрній сфері, оголює фундаментальну проблему підстав і духо-

вно-моральних орієнтирів життя суспільства і особистості. В українській історичній традиції такою підставою протягом багатьох століть виступали основи духовного життя народу, але все ж рішення проблеми ефективного функціонування економіки завжди грало не менш важливу роль. У даний історичний момент роз-

роблення науково-теоретичної концепції розвитку аграрної сфери економіки в українському суспільстві у цілому об'єктивно є пріоритетним напрямом фундаментальних наукових досліджень, які спираються у своїй основі на духовно-моральний розвиток людини, активізацію творчих сил та інноваційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Теоретико-методологічні засади ефективності й стійкості сільського господарства та інституціонального середовища, динаміку економічних інноваційних процесів було розвинуто працями провідних науковців: В. Дементьєва, В. Полтеровича, С. Уінтера. В аграрній сфері методологічні аспекти інституціонального середовища досліджували І. Костирко, П. Саблук, М. Малік, О. Шпикуляк. Вивченню проблем інноваційного розвитку аграрної сфери, інституціонального впливу на інноваційний розвиток сільськогосподарського виробництва присвятили наукові праці видатні вітчизняні вчені О. Дацій та О. Шубравська. Водночас відсутність суттєвих зрушень на шляху підвищення ефективності й стійкості сільського господарства, низька інноваційна активність виробників, необхідність реалізації пріоритетів інноваційного розвитку зумовлюють подальше вивчення проблем, що стосуються теоретико-методологічних основ інституціонального регулювання; особливостей інституціонально-структурних трансформацій у сільському господарстві; розвитку концептуальних засад формування інноваційної політики розвитку аграрної сфери.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити й узагальнити позиції вчених щодо підвищення ефективності та стійкості сільського господарства, висвітлити і систематизувати підходи до впливу інституціонального середовища в напрямі інноваційної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Вивчення проблеми підвищення економічної ефективності аграрного виробництва в рамках культурно-історичного соціального середовища сільських місцевостей і регіонів у цілому зумовлене і визначене неможливістю розвитку економіки й суспільства як таких без аграрної сфери, оскільки синтез невід'ємних компонентів суспільно-інституціонального і виробничого середовища, що спирається в своїх основах на внутрішній духовно-моральний потенціал, неможливий за недорозвиненості такого важливого і незамінного сектора, як сільське господарство, зі своїм особливим сільським способом життя і світовідчуття.

Природно, що підвищення економічної ефективності сільського господарства до конкурентоспроможного з позицій світового ринку рівня неможливо без удосконалення й розвитку головної творчої сили аграрної економіки

України – українського селянства (хоча термін «селянство» вживається дедалі рідше в застосуванні до сьогоденних реалій, але саме він відображає сутність і внутрішній стрижень сільських жителів) [1, с. 7].

Розвиток сільського господарства об'єктивно визначений необхідністю забезпечення населення продовольством відповідної якості і в необхідній кількості, а також внутрішньою сутністю устрою української периферії, яку неможливо уявити без села, сільського укладу, сутнісних духовних рис жителів сільських місцевостей. При цьому і забезпеченість природними ресурсами, родючими чорноземами, багаті історичні традиції аграрного виробництва з позицій здорової економічної логіки й об'єктивного реалізму роблять розвиток сільського господарства необхідним у сучасний історичний момент розвитку України.

Природно, що розвиток сільського господарства на всіх рівнях необхідно здійснювати із системних (комплексних) позицій, відмовившись від чисто ринкових, соціально орієнтованих, екологічних та інших вузькоорієнтованих конотацій. При цьому економічне питання відіграє одну з ключових ролей серед багатьох питань удосконалення аграрної сфери. Проте за всієї своєї важливості економічний складник має бути приведений до єдиного знаменника з питаннями соціальної трансформації, інституціоналізації села, формування нових ефективних інфраструктурних ланок інформаційної економіки. У зв'язку із цим орієнтиром розвитку сільського господарства можна запропонувати еkleктично розширену фундаментальну концепцію сталого розвитку сільського господарства в контексті загальної інституціональної та економічної системи суспільства. При цьому дану концепцію об'єктивно необхідно будувати виходячи з орієнтовних складників: ключова роль творчого пробудження особистості, розвиток духовного і творчого начала з опорою на внутрішній духовний корінь населення; вдосконалення рівня розвитку людського і соціального капіталу сільських місцевостей за допомогою відродження науки, освіти й одночасно оздоровлення частково люмпенізованої сільської інтелігенції; прискорення інноваційного розвитку сільського господарства, поява і розвиток більш досконалих технічних і технологічних укладів сільськогосподарського виробництва; переозброєння і переоснащення діючих сільськогосподарських виробництв, здійснення об'єктивно необхідних технологічних зрушень аграрної економіки; збереження та примноження природного багатства, необхідного не тільки для існування сьогоденного суспільства, а й з урахуванням інтересів майбутніх поколінь. Саме ці орієнтовні напрями необхідно покласти за основу як у напрямках наукових теоретичних досліджень, так і в практичну діяльність на всіх рівнях ведення сільського господарства та сільського життя.

Саме парадигма стійкого цілісного розвитку в основних своїх кореневих постулатах, що спирається на пробудження і розвиток творчого складника ведення сільського господарства, орієнтацію на просвітництво та інвестиційну спрямованість у сфері формування і примноження людського і соціального капіталу, зберігаючи багаті традиції і звичаї українського народу і піклуючись про збереження природних, духовних і економічних багатств для творчого розвитку майбутніх поколінь, є об'єктивно ключовою й адекватно неминучою у проходженні сучасної стадії розвитку суспільства. Тому найважливішим і неминучим для сучасної економічної аграрної науки є формулювання ключових сутнісних основ системи сталого розвитку сільського господарства, в основу якої буде покладена сформована наукова парадигма інформаційного суспільства. Природно, що на практико-емпіричному рівні необхідно спрямовувати як наукову, так і практичну діяльність у цю концептуальну площину, орієнтувати дослідні розробки на формування стійкої системи сільського господарства та сільського інституційного середовища, що засновані на примноженні людського капіталу та духовних стрижневих рис сільських місцевостей як кореневої рушійної сили сучасного інформаційного суспільства, заснованого на постійному розширеному відтворенні знань.

Проте за неминучості переорієнтації економічних і суспільних відносин на базі пріоритетів, що висувуються сучасним постіндустріальним суспільством, на перший план висувуються адекватність і адаптивність проєктів державних реформ і перетворень регіональних і загальноукраїнських реалій, інституціональні передумови модернізації економічної системи взаємин, національна ментальність, що включає елементи різної глибини, у тому числі й господарську культуру [2, с. 83]. Саме облік таких системних явищ, як національна ментальність, кореневі риси народу, рятівні задатки, духовні і моральні цінності та традиції, надзвичайно важливі у процесі трансформації економічної системи. В особливому контексті тут знаходиться економічна ментальність (господарська культура, інституційна природа), яка характеризується специфікою свідомості населення і відображається у тих або інших цінностях, нормах і установках суспільної поведінки в питаннях економічних відносин. Виходячи з поділу ними цінностей, внутрішнього світу і духовного стрижня, люди або приймають і сповідують, або відкидають і категорично не сприймають ті чи інші соціальні, правові та економічні норми поведінки, які диктуються владою та уповноваженими колами державних і недержавних структур. Саме відмова від урахування національної економічної ментальності, людського стрижня економічної системи, можливості негативної реакції на труднощі переходу до ринкових відносин, застосування

вузько орієнтованих неокласичних чисто ринкових концепцій реформаторами початку 1990-х років є головними і ключовими причинами провалу демократичних реформ і різкого економічного спаду майже в усіх галузях економіки. Саме невдача даних реформ і перетворень, в основі яких лежала неокласична модель розвитку економіки, довела неможливість розвитку без економічного розуміння і детального вивчення соціокультурних та духовних особливостей розвитку, стратегічних цілей, норм і пріоритетів населення та історично сформованих інститутів і відносин, що, своєю чергою, диктує внутрішню неминучість модернізації української економіки, а в розглянутому контексті аграрної економіки саме на основі склалася протягом багатьох століть національна ментальність та господарська культура в застосуванні до економічних взаємин.

У рамках розгляду концепції сталого розвитку, однією із сутнісних характеристик якої є саме врахування інтересів майбутніх поколінь, розгляд модернізації і інноваційного розвитку є ключовим моментом. При цьому варто зазначити, що напрями і перспективи розвитку мають два субстанціональних відправних вектори розвитку: перший (орієнтований ззовні, здійснюється державною владою) – вплив управлінської та адміністративної системи, виражений державною аграрною політикою та формами організації систем великого бізнесу; другий (внутрішній, використовує внутрішній потенціал, сутнісні особливості сільського населення, дух селянського народу) – формування на основі об'єктивних духовних потреб із використанням ціннісних орієнтирів селянського життя і наукових напрацювань аграрної науки, застосовуючи різного роду форми об'єднань та інститутів для побудови і розвитку стійкої ефективної системи сільського господарства. Природно, що ці два шляхи доповнюють один одного, є взаємно спрямованими і поєднаними один з одним, тільки їх єдність і взаємозумовленість можуть вирішити накопичені проблеми, відповідати викликам та імперативам поточного і майбутнього суспільства.

У рамках проведених державою на всіх рівнях заходів і програм найбільш актуальними, визначальними і тенденційними в аспекті сталого розвитку економіки аграрної сфери сьогодні слід визнати:

– розроблення і часткове втілення у життя державної програми розвитку сільського господарства та концепції розвитку на основі інноваційно проривного сценарію, яка прийшла на зміну національному проєкту розвитку АПК;

– розроблення і здійснення різноманітних програм розвитку різних видів сільськогосподарського виробництва, при цьому варто відзначити, що багато програм лише декларуються, а не виконуються (їх безліч), різноспрямованість і вузькість сприяють тільки бюрократичному хаосу та тяганині [3, с. 142];

– розвиток аграрної наукової та науково-практичної діяльності державних освітніх, науково-дослідних, науково-практичних установ і підприємств;

– розвиток системи аграрного державного планування, моніторингу і контролю ведення сільського господарства, розвиток інфраструктури й утілення у життя соціальної політики [4, с. 8];

– підтримання прийняттого екологічного стану, збереження та примноження природного капіталу;

– рішення проблем інституціоналізації та кластеризації села, формування і розвиток людського та соціального капіталу в сільській місцевості, збереження сільського укладу життя.

– Державні структури в сучасних умовах відіграють істотну роль в ефективному і сталому розвитку або, навпаки, деградації, застої та занепаді сільського господарства. Саме на державу об'єктивно необхідно покласти низку функцій, без утілення концептуального вираження яких неможливий розвиток сільського господарства як такого. Рішення вищевикладених державних завдань дасть змогу орієнтувати сільське господарство на шлях нового технологічного укладу з об'єктивно центральною роллю ефективного людського і соціального капіталу на базі сучасних пріоритетів інформаційної економіки.

У цьому контексті певні вимоги накладаються на вдосконалення та ефективне функціонування самих інститутів держави, на плечі яких покладено завдання розроблення й утілення у життя аграрних перетворень і методів регулювання. Як посилення розвитку ефективних державних інститутів можна запропонувати переорієнтувати позиції і погляди влади з вузькоконцептуальних формалізованих декларацій (багато в чому призводять до догм і помилок) на сучасні інноваційні креативні підходи до виконання своїх функцій. При цьому більший простір і поле діяльності варто надати молодим фахівцям, які об'єктивно більш сприйнятливі до постійно мінливих умов і легше перебудовуються у процесі постійного інформаційного руху й обміну.

За наявності відповідної необхідності (а сільське господарство України цього гостро потребує) держава надає пряму підтримку і заступництво аграрній галузі економіки. Це виражається у прямих дотаціях і субвенціях на розвиток сільського господарства й сільської інфраструктури та інституціонального середовища, регіональних і районних програмах та проектах розвитку галузі у цілому і конкретних видів виробництв, наданні пільгових умов кредитування та оподаткування, стимулюванні експорту і квотуванні імпорту продовольства, а також масі інших найрізноманітніших способів впливу на керовану з державних позицій систему.

На жаль, у сучасній дійсності, в якій існує і розвивається сільське господарство, державна

політика є не цілком ефективною, збалансованою і недостатньою, що формує кореневу і складну проблему, об'єктивну необхідність її вирішення, реформування і переорієнтації поглядів та інтересів на всіх рівнях утілення у життя грамотної і доречної у сформованих умовах державної аграрної політики.

Другим фундаментальним початком, у світлі якого вбачаються перспективи подальшого розвитку галузі та формування стійкої системи ведення сільського господарства і відповідних інститутів, що цьому сприяють, є внутрішній духовно-моральний стрижень сільських жителів, які, незважаючи на труднощі і негаразди, у різні періоди свого розвитку (достатньо згадати останні потрясіння, пов'язані з аграрною кризою 1990-х років, наслідки якої не подолані й донині) змогли не тільки зберегти стерпний рівень виробництва продуктів харчування, а й не допустили повної душевної деградації та зубожіння, хоча до цього були всі передумови. Саме на той досить високий рівень здібностей і духовно-моральних якостей необхідно покласти всі проведені реформи і перетворення як у сфері виробничо-технологічної, так і у сфері соціального розвитку, а таким є створення адекватних сучасним умовам інститутів.

Саме внутрішній стрижень селянства є кореневим моментом у відродженні конкурентоспроможного з позицій глобалізації та інформатизації економіки сільського господарства. Саме на нього необхідно покласти формування принципово іншого, значно більш досконалого технологічного укладу ведення сільського господарства. Й у цьому аспекті особливу роль відіграють питання освіти сільських жителів, яким приділяється, на жаль, занадто мало уваги як із боку великих гравців у сфері аграрного бізнесу, так і на державному рівні.

Головними сутнісними проблемами у цьому контексті є серйозний рівень деградації сільської молоді, зростаюче відставання в особистісних та духовних її характеристиках від міської, гостра потреба в освіті на рівні школи та інших позашкільних освітніх і просвітницьких інституцій [5, с. 231]. Саме криза молоді є фундаментальною проблемою, наслідки якої суспільство може відчувати протягом десятиліть, свого роду соціальна пастка аграрної системи взаємин в Україні. Ключовим завданням у подоланні цієї негативної тенденції є залучення талановитої частини інтелігенції несільськогосподарського профілю до села, створення можливостей для реалізації творчих посилів особистості з гідними умовами матеріального життя для них.

Також негативним моментом є поступова втрата агропромислових фахівців із високим рівнем професійних і духовних рис, здатних на високому технологічному рівні здійснювати гостро необхідну модернізацію сільськогосподарського виробництва. Даний соціальний прошарок, будучи не затребуваним у роки

аграрної кризи, поступово перейшов у найрізноманітніші сфери діяльності, але все ж здебільшого залишився у низькооплачуваному сільському господарстві і за належного зорієнтованого підходу з боку держави і крупного аграрного бізнесу цілком здатний організувати інтенсивне і технологічно сучасне сільськогосподарське виробництво.

Проте тенденційні напрями державної політики, орієнтири і прерогативи аграрних бізнес-структур, на жаль, залишаються більшою мірою формально орієнтованими, з одного боку, і вузько вираженими чисто ринковими підходами – з іншого. При цьому, переспрямувавши свій сутнісний вектор і інвестиційний складник саме на питання ефективного використання наявного, формування та розвитку (за допомогою адекватних економічних і соціальних реформ та інституціональних перетворень) принципово нового людського і соціального капіталу, як держава, так і суб'єкти бізнесу отримують набагато більший ефект і довгострокове ефективне середовище для подальшого поступального розвитку. Хоча формальне бюрократичне небажання з боку державного апарату і прагнення будь-якою ціною отримати найбільшу віддачу, часто антисоціальними й антиекологічними методами з боку великих аграрних інвестиційних компаній, не дають змоги вийти на траєкторію стійкого поступального розвитку сільського господарства.

У контексті збереження та подальшого поглиблення і розвитку сутнісного внутрішнього стрижня, що лежить у сутнісних характеристиках людського і соціального капіталу сільських місцевостей, є створення гідних умов зайнятості та дозвілля, створення адекватних інфраструктурних інститутів, що, своєю чергою, сприятиме як ефективному функціонуванню сільського господарства, так і дасть змогу вийти внутрішнім суспільним відносинам у рамках сільського господарства та сільської місцевості на якісно інший, принципово новий рівень, відповідних прерогатив й імперативів сучасного інформаційного суспільства.

Також в особливому контексті варто виділити напрями і тенденції розвитку, пов'язані з інформатизацією, необхідною інформаційною забезпеченістю, прозорістю і створенням середовища для безперешкодного руху інформаційних потоків у сільському господарстві та інститутах сільської інфраструктури. Саме безперешкодний рух інформаційних потоків у сучасній системі суспільних та економічних відносин є ключовим напрямом, без якого неможливий конкурентоспроможний розвиток ні на рівні підприємств, ні на рівні регіонів, ні на рівні особистості, ні на рівні суспільства у цілому.

На основі ефективного людського і соціального капіталу з належним рівнем інформаційного забезпечення прозорості інформаційних потоків, високоорганізованого інституційного

середовища, з мінімальним рівнем трансакційних витрат варто будувати систему напрямів і заходів розвитку сільського господарства з відповідною орієнтацією інвестиційного складника реформ і перетворень.

Окрім того, безперечною є необхідність інноваційного розвитку, оскільки відставання за рівнем технологічного розвитку від світових лідерів за низкою відносних показників сільського господарства просто колосальне. У цьому аспекті це інноваційна переорієнтація на принципово інші технологічні уклади, технологічні зрушення з низькоєфективних і морально зношених механізованих виробництв на автоматизовані інформаційно активні способи розвитку.

Назрілі на сучасному етапі проблеми розвитку сільського господарства, які є наслідком кардинальних змін, що відбулися в Україні в останні два десятиліття, диктують об'єктивну необхідність дещо інших перетворень, які враховують інституціональні традиції і засади села. Зміна соціально-економічної системи відносин, політичного режиму і цінностей визначає його сутнісні основи необхідності оновлення і перетворення духовно-моральної парадигми, яка в кореневих своїх основах залишається незмінною, конкурентною і життєздатною незалежно від доктрин і економічних умов. Проте для ефективного втілення у життя економічних програм і реформ, в основу яких необхідно покласти імперативи і прерогативи принципово нової форми наукової і суспільної системи відносин (інформаційного суспільства, креативної економіки), необхідно враховувати цю непорушність стрижневих традиційних духовних цінностей українського народу, пристосовавши під них усі тенденційні перетворення.

Невдачі реформ і конкретних заходів 1990-х років (та й часто нашого часу) багато в чому пов'язані саме з відокремленням економічних взаємовідносин від інституційного середовища, розглядом заходів щодо підвищення економічної ефективності сільського господарства у відриві від внутрішніх коренів і кластерних переорієнтацій, що відбуваються в суспільних відносинах у сільському господарстві і сільській місцевості. У цьому контексті ключовим моментом під час утілення у життя економічних заходів із підвищення ефективності сільського господарства необхідно робити концептуальні основи формування системи сталого розвитку, що в економічній своїй частині буде побудована на фундаментальних ефективних інститутах із високими інноваційними та креативними чутливостями.

Саме комплексність та системність факторіального і результативного складників під час реалізації абстрактно сформульованих проєктів і програм, зміна вузькоринкових підсумкових критеріїв ефективності потенційних підсумків, як і відмова від дотаційного директивного спо-

собу розподілу, є визначальними моментами у формуванні системи сталого розвитку сільського господарства. Зокрема, система економічних взаємовідносин так тісно вплетена у цілісну соціально-моральну систему характеристик особистості, в її духовний вигляд і суть, що так нерозривно пов'язано, з одного боку, з філософськими віруваннями та оцінками і, з іншого боку, із безпосередніми психічними імпульсами, із загальним світовідчуттям, що самостійне теоретичне його зображення немичче повинно залишатися схематичним, бути не вузько стилізовано елементарною формалізацією економічного аналізу і прогнозу, а лише абстрагуванням для конкретного відокремлення сфери матеріальних відносин у питаннях створення і розподілу вартості, і чистий, ізольований аналіз його свідомо і до кінця ігнорує його життєвий зв'язок з іншими.

При цьому підвищення економічної ефективності, інноваційна економічна система є першочерговими напрямками перетворень, але ці зміни повинні враховувати повною мірою соціокультурні трансформації сільського життя, процеси інституціоналізації та кластеризації сільських жителів [6, с. 71]. Перетворення повинні спиратися на ефективні інститути громадянського суспільства, особистісне прагнення населення до них, а не стати набором догм і декретів, а для цього необхідно сформувати ефективну систему інститутів у сільській місцевості. При цьому дана система повинна якісно відрізнятись від нинішнього стану справ внутрішньої здатності до генерації людського капіталу, характеризуватися високим рівнем довіри і низькими трансакціями взаємин, тобто високими внутрішніми адекватними властивостями (соціальним капіталом), які будуть об'єктивно модернізувати і розвивати економічну систему сільського господарства як галузь економіки.

Ефективна економічна система має у своїх сутнісних рисах базуватися на широкомасштабному внутрішньому шарі ефективних взаємовідносин у рамках аграрної економіки. Тобто в основу підвищення економічної ефективності сільського господарства необхідно покласти принципово більш досконалу систему інститутів, ніж наявна, з високим рівнем якості економічних інтересів. Саме формування ефективного інституціонального середовища, адекватних глобальних технологічних перетворень інститутів виступає сутнісною основою і генеральним напрямом підвищення економічної ефективності та стійкості сільського господарства, створення принципово більш досконалої системи агропромислового виробництва. При цьому необхідно приділити увагу не тільки кількісним і якісним критеріям кінцевого продукту галузі, а й якісним характеристикам самої системи, її внутрішньої сутності, можливості творчої генерації принципово нової і засвоєнню

наявної інформації і технологій. При цьому елементарні одиниці структури необхідно розглядати в їх складній і багатогранній взаємодії, приділивши питанню економічної ефективності і сталого відтворення ресурсорієнтованої системи підвищену увагу.

Ключовими інституціональними складниками формування системи з належним рівнем економічної ефективності сільського господарства з позицій концепції сталого розвитку та інноваційної орієнтації інвестицій і творчих посилів діяльності є такі блоки:

- ефективні інститути держави, грамотна й адекватна державна аграрна політика;
- виробнича і споживча кооперація;
- розвиток соціального і людського капіталу за допомогою освіти й примноження духовних цінностей;
- інституціоналізація, кластеризація і соціалізація села;
- зміна ролі і переорієнтація інтересів аграрного бізнесу;
- створення умов для залучення інвестицій у сільське господарство;
- зміна технологічного укладу сільського господарства;
- необхідний і достатній рівень доданої вартості, отриманий у результаті відновлення еквівалентності обміну і паритетності ціноутворення.

Своєю чергою, зміна ролі аграрного бізнесу є об'єктивною тенденцією, без утілення у життя якої проблематично уявити розвиток сільського господарства, оскільки нині він перебуває в інертному і безперспективному стані, не даючи змоги не тільки домагатися системного корінного поліпшення, а й утілення у життя навіть примітивних формальних чисто ринкових завдань і орієнтирів. Що стосується того, як був створений цей бізнес у 1990-ті роки (причому не тільки аграрний), то доречним буде навести фразу К. Маркса: «Первинний капітал виливає кров і бруд з усіх своїх пор – з голови до п'ят». Це красномовно свідчить про необхідність розвитку підприємництва в сільському господарстві і ринкових відносин, які перебувають у несформованому вигляді й є вкрай неефективними.

Ключовою тенденцією розвитку сільського господарства і сільського інституціонального середовища є формування стійкої системи відносин щодо створення, збереження і примноження соціального і людського капіталу, духовно-моральних цінностей, адже тільки духовно розвинена й освічена особистість, забезпечена необхідними умовами вільного доступу до інформації та ефективними інститутами для взаємодії, здатна органічно розвивати сільське господарство та економіку країни у цілому. При цьому ключовим є надання свободи для творчої реалізації духовно-морального потенціалу народу, не забуваючи про необхідний рівень

матеріального добробуту, порівнянню зі світовими лідерами.

Розвиток економічних і соціальних відносин повинен бути покладений на творчу синергію людини і природи, тобто з творчо активним підходом як у питаннях наукового пізнання, так і в практичних діях.

Колишні теорії висували на передній план виробничі моменти, фізичне екстенсивне нарощування продуктивних сил, розподільні концепції, що являють собою концентрування і замикання людини в обмежених сферах. Ця ідеологія рідко виходить за межі рішення поверхневих економічних завдань та органічно нездатна відповідати об'єктивним імперативам, що висувуються сучасною інформаційною економікою.

За всіх протиріч розвитку України, її абсолютної свободи поглядів на практиці часто ми бачимо пригнічення і рабство свого ж народу, саме у нас є рятівне прагнення до звільнення творчої енергії і побудови на її основі майбутнього постіндустріального суспільства.

Український народ повинен вступити на рятівний шлях духовного самовдосконалення і самодисципліни, зберігаючи свою самобутність і перетворившись на справжнього господаря своїх природних багатств і творця нової сталої соціально-економічної системи.

Моральні ідеали суспільство виховує за допомогою вдосконалення і самовдосконалення кожного з його членів, що є непорушною основою, і як тільки ця основа розхитається, тоді це загрожує втратою сенсу існування людини, а потім і розвалом країни.

Саме творча активізація, відхід від бюрократичної системи, опора на моральні ідеали та духовні цінності дадуть змогу сформувати стійку соціально-економічну систему в нашій країні.

При цьому сучасний менеджмент поступово переорієнтовує погляди з виробничих і фінансових орієнтирів та показників ведення бізнесу на інформаційні, що стимулюють творчу активність і духовну діяльність.

Актуальними й архіважливими питаннями для України є питання розвитку наукових положень, принципово відмінних від наявних догм і апріорних установок, формування унікальної теорії людського капіталу і на її основі стійкого функціонування соціально-економічної системи українського суспільства, практичної реалізації цих концепцій.

Природно, що формування і розвиток принципово нової стійкої і ефективної соціально-економічної системи в Україні можуть бути основані лише на багатому духовному досвіді, моральних ідеалах різних поколінь вітчизняного суспільства, пробудженні творчої активності та морально-духовного вдосконаленні особистості.

Тільки відмова від неефективних концепцій теперішніх українських управлінців, їх переорієнтація на людиноорієнтовану ресурсну концепцію управління сформують гідну економіку й ефективно функціонуючі громадські інститути.

Головним вихідним моментом розвитку України є її народ із тією багатовіковою історією, яка їм прожита, з усіма незліченними стражданнями і бідами. Через них він і виніс ту велику моральність, якою володіє. Економічний прогрес має спиратися на моральний ідеал суспільства, йти в ногу з прогресом соціальним. Побудова стійкої соціально-економічної системи в Україні повинна досягатися без перелому моральних ідеалів, при цьому самі ці цінності повинні зберігатися і примножуватися, і тільки на основі духовної сили можливе формування системи сталого економічно ефективного сільського господарства.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Підсумовуючи ключові положення наукового дослідження, необхідно констатувати переорієнтацію економічної науки з чисто економічних позицій у русло інституціональних взаємин, соціальної філософії і духовного розвитку. При цьому економічне питання стає більш еkleктичним у науковому розумінні, і для його вирішення пропонується використовувати все більше розмаїття поглядів і позицій. У сутності своїй проведене дослідження можна підсумувати основними ключовими підсумковими орієнтирами, які поставлені і вирішені у внутрішній своїй сутності.

При цьому об'єктивним напрямом стало окреслення сутнісних рис наукової концепції сталого розвитку в рамках глобальних змін у руслі інформаційної економіки та технологічних зрушень. Тут підкреслюється, що метою майбутнього справедливого суспільства повинно бути не тільки зростання продуктивності праці, економічної ефективності реального сектору, не постійне зростання виробництва і споживання, а підтримання оптимального рівня продуктивності, виробництва і споживання виходячи з обмежень, що накладаються інтересами поточного суспільства, майбутніх поколінь і реальними ресурсами, освоєння яких не повинно викликати екологічної катастрофи.

В аспекті формування ефективного людського і соціального капіталу з належним рівнем інформаційного забезпечення прозорості інформаційних потоків, високоорганізованої інституціонального середовища, з мінімальним рівнем трансакційних витрат варто будувати систему напрямів і заходів розвитку сільського господарства з відповідною орієнтацією інвестиційного складника реформ і перетворень.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Дементьев В.В., Вишневський В.П. Чому Україна не інноваційна держава: інституційний аналіз. Економічна теорія. 2011. № 3. С. 5–20.
2. Костирко І.Г., Тимофіїв С.В. Досконалість інституційної інфраструктури та її оцінка: теоретичний аспект. Економіка АПК. 2014. № 2. С. 81–86.
3. Нельсон Р.Р., Сідней Дж.У. Эволюционная теория экономических изменений; пер. с англ. М.: Дело, 2002. 536 с.
4. Полтерович В.М. Институциональные ловушки и экономические реформы. Экономика и математические методы. 1999. Т. 35. № 2. С. 3–20.
5. Інноваційна діяльність в аграрній сфері: інституціональний аспект: монографія / П.Т. Саблук, О.Г. Шпикуляк, Л.І. Курило. К.: ННЦ ІАЕ, 2010. 706 с.
6. Шубравська О.В., Прокопенко К.О. Перспективи модернізації аграрного сектору України. Економіка України. 2013. № 8(261). С. 64–76.